

SZANTNER VIKTOR

A HAJDÚDOROGI EGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1920-IG

CÍMŰ DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁNAK TÉZISEI

Témavezető: Dr. Kósa László

Budapest:2008

I. Az értekezés témája, célja

Disszertációm a hajdúdorogi egyházmegye történetét mutatja be a kezdetektől 1920-ig. Az értekezés időhatára igen tág. Ennek egyik oka, hogy a magyarországi görög katolikusoknak egységes nincs egyháztörténetük. Kezdetben hazánk területén feltehetően csak magyar keleti szertartásúak éltek, majd megindult más keleti szertartású népcsoportok bevándorlása hazánkba. A keleti szertartású magyarság a bevándorolt román, vagy ruszin közösségekhez csatlakozott és nagyon sokáig az ő sorsukban osztozott. Ennek ismeretében, a kitérőt kérdés kidolgozásában csakis a bizánci szertartást követő magyarok történetével foglalkozom, ami a hajdúdorogi egyházmegye felállításához vezetett. Az értekezés időhatárának utolsó évül 1920-at választottam mivel ebben az évben bomlott fel végérvényesen az 1912-ben alapított egyházmegye területi egysége.

Amikor értekezésem megírására vállalkoztam, azzal a szándékkal tettem, hogy a hajdúdorogi egyházmegye történetéhez újabb történeti, közjogi, kánonjogi adalékokkal szolgáljak. Céлом, hogy ezáltal az egyházmegye történetének minél teljesebb képe rajzolódjon ki az olvasók előtt. Dolgozatomban célul tűztem ki a keleti kereszténység és a magyarság kapcsolatának vizsgálatát, valamint ehhez kapcsolódóan a görög katolikus magyarság eredetének megállapítását. Fel kívántam tární a protestantizmus kapcsolatát az ortodoxiával, s ennek következtében a nemzeti liturgikus nyelvek kialakulására tett hatását valamint az egyházmegye létrehozásában betöltött szerepét. Legfőbb célom az egyházmegye felállítását megelőző események, az egyházmegye felállítását ill. megszervezését kísérő tárgyalások, közigazgatási eljárások, politikai nyilatkozatok, cselekedetek bemutatása volt.

II. A források, a források feltárásának módjai, a téma szakirodalmi előzményei

Értekezésemben igyekeztem a szorosan vett témához kapcsolódóan minél több levéltári forrást felhasználni. Szükségesnek tartottam az egyházmegye történetének feltárásához nem csupán az egyházmegyei levéltárban található dokumentumokra támaszkodni, hanem más egyházi, illetve az állami levéltárak iratanyagait is feltárni. A Magyar Országos Levéltárban (OL) a Miniszterelnökség és a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium iratanyagát kutattam. E mellett feldolgoztam a levéltárban található püspökkari jegyzőkönyveket valamint kutatásokat végeztem egyes családi levéltárakban témánkhöz kapcsolódóan, sajnos ez utóbbit nem sok eredménnyel. Az OL iratanyagában elsősorban az állami szerveknek a magyar görög katolikusokhoz, illetve az egyházmegyéhez történő hozzáállását valamint az egyházmegye felállítását megelőző politikai, jogi elképzeléseket, lépéseket vizsgáltam.

Az Esztergomi Prímási Levéltár többes funkciót is betöltött kutatásaim során. Mint Magyarország Prímása (a püspöki kar elnöke) az esztergomi érsek kapcsolatban állt Magyarország püspökeivel, a Szentszékkal ill. a kormányzati szervekkel. Az említett szervekkel folytatott hivatalos ill. magán jellegű iratváltások, levelezések között nem egyszer az államhatalom vagy az érsek szubjektív megnyilvánulásaival találkozhattam. Említettem, hogy a levéltár többes funkciót töltött be, hiszen a prímási joghatóságtól eltekintve az esztergomi érsek volt a metropolitája az új egyházmegyének, s mint metropolita is érintve volt a hajdúdorogi püspökség ügyeiben. A Prímási Levéltár iratanyagából gyakorlatilag rekonstruálható az egyházmegye felállításának összes politikai, jogi és kánonjogi aktusa.

A Görög Katolikus Püspöki Levéltárban végzett kutatásaim elsősorban az egyházmegye történetének felállítására utáni éveire nyújtottak forrásokat. E levéltár iratanyagának feldolgozása során ismerhettük meg egy új püspökség első éveit, az egyházmegyei hivatalok kiépítésének folyamatát, az egyházmegye apostoli kormányzójának ill. első püspökének a tevékenységét, valamint az egyházmegye elleni lépéseket, köztük a debreceni merényletet.

A Kalocsai Érseki Levéltárban Csernoch János iratai közt találunk az egyházmegyét érintő csekély mennyiségű iratanyagot. A betegeskedő Vaszary bíboros helyett az egyházmegye felállításával kapcsolatos tárgyalásokat a püspöki kar megbízásából Csernoch János még mint kalocsai érsek végezte. A levéltárban a nunciatúrával folytatott tárgyalásokhoz kapcsolódó levelezéseket dolgoztam fel.

Az egyházmegye történetéhez kapcsolódóan jó néhány tanulmány, könyv született, de ezek nem dolgozták fel részletesen az állami hatóságok tevékenységét, valamint nem érintették kellően az ortodox egyház és a protestáns (református) misszió(k) kapcsolatát, valamint a (debreceni) reformátusság kapcsolatát a magyar görög katolikusokkal ill. Hajdúdoroggal. A Tiszántúli Egyházkerület levéltárában az egyházmegye székhelyével, a debreceni merénylettel és a református közvélemény hozzáállásával kapcsolatos iratokat, a Zsinati Levéltárban pedig főként Tisza István miniszterelnök levelezését kutattam.

Az Országgyűlés Levéltárában található parlamenti naplók, országgyűlési irományok segítségével igyekeztem az egyházmegye felállításának parlamenti eseményeit feltárni.

Kutatási tervem elkészítésekor terveim közt szerepelt több külföldi levéltár felkeresése, ezt azonban vagy a körülmények (Beregszász) vagy pedig objektív okok (Róma) ellehetlenítették.

A korabeli sajtótermékek közül a Görög Katolikus Szemle vonatkozó számai nyújtottak értékes adalékokat az egyházmegye létrehozásának történetéhez, illetve betekintést adtak a görög katolikus magyarságot és ruszinságot foglalkoztató kérdésekbe. Számos levéltári ill. szakirodalmi forráshoz kaphatunk értékes kiegészítéseket belőlük.

A kútfőkön kívül, sok esetben támaszkodtam szakirodalomban fellelhető utalásokra, megállapításokra, mivel a kutatások figyelmét nem kerülte el az egyházmegye története. Szakirodalomként szerepel, de valójában a források között lenne a helye Netzhammer bukaresti érsek német nyelvű naplójának. A napló segítségével láthatjuk a másik oldal politikusainak, államférfiainak gondolatait az egyházmegyéről illetve képet kaphatunk a szentszéki hivatalok, funkcionáriusok véleményéről. Fontos kiemelni Salacz Gábor Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában c. könyvét, amiből betekintést kapunk nem csak az egyházmegye felállításának egyes momentumaiba, hanem a trónörökös egyházmegye elleni lépéseibe is. Természetesen nem maradhatnak említés nélkül Pirigyi István művei. A nemrég elhunyt görög katolikus egyháztörténész művei számos esetben vezérfonalként hatják át az értekezést. Értekezésem elkészítésekor nem a nulláról kellett kezdenem, hiszen Pirigyi István, Gergely Jenő, Janka György munkásságának köszönhetően, hogy csak a legismertebb neveket említsem, az egyházmegye történetének jó néhány aspektusa kutatott, ugyanakkor történetének számos eleme nem került bemutatásra, feldolgozásra, illetve kiegészítésre szorul.

Értekezésemben – nem lévén egységes iránymutatás az átírással vonatkozóan – a tulajdonneveknél a forrásokban szereplő alakot vettem át.

III. Az értekezés szerkezete, főbb eredményei

Az értekezés első fejezetében a keleti kereszténység került rövid ismertetésre. A fejezet segítségével a görög katolicizmust igyekeztünk elhelyezni térben és időben.

A következő fejezetben a magyarság és a keleti kereszténység kapcsolata kerül bemutatásra. Megállapítható, hogy a keleti szertartású magyarság a XV – XVI. században gyakorlatilag eltűnik Magyarországról. Kisebbségek csoportok maradhatnak meg az Alföldön, esetleg a Nagykunságban és az újonnan betelepített, részben nem magyar anyanyelvűek lakta Hajdúságban, valamint a Nyírségben, mely összekötő kapocs volt az említett területek és az észak-keleti ruszinság között. Írásos feljegyzések a keleti szertartású magyarokról a bazilita monostorok kihalása után nem maradtak. Az Árpád-kori és a mai magyar görög katolikusok kontinuitását éppen ezért nem lehet kimutatni.

A keleti szertartású magyarság hanyatlása Magyarországon külső körülmények miatt történt, gyarapodását is azok okozták. A keleti kereszténység újjáéledéséhez három tényező járult hozzá: egyes római katolikus csoportoknak a keleti kereszténységhez történő csatlakozása olyan módon, hogy megőrizték magyarságukat, a hajdúk letelepítése Dorogon, valamint a keleti szertartású nemzetiségek elmagyarosodása.

Ezt követően az uniók bemutatásával azt kívántam érzékeltetni, hogy a katolikus egyház a kezdetektől fogva megpróbált egységtörekvéseket véghezvinni a „kelet” különböző egyházaival, s nem csak az ellenreformáció és a Habsburg Birodalom sajátja az unióra való törekvés. Pontosabban míg a katolikus egyház mindvégig hitbeli meggyőződésből kezdeményezett uniós folyamatokat, addig a Habsburg politika kapcsán ehhez politikai érdekek is társultak.

A katolikus egyház mellett a protestáns (református) egyházak is erős missziós tevékenységet folytattak Erdélyben az ortodox románok között. Ugyan ez a tevékenység csak átmeneti sikereket ért el, de eredményeképp született meg a román liturgikus nyelv. A Szentszék a magyar liturgikus nyelv tiltásánál folyamatosan az 1675-ös zsinat határozataira hivatkozott, mely e dolgozat szerint egyházz jogilag nem volt törvényes, így törvénytelen az a határozata is mely a román liturgikus nyelvé teszi. Az uniók egyenes következménye volt a magyarországi uniós egyházszerkezet kialakulása. Az uniók nem csak az egyházszerkezet kialakulását, a román nép civilizálódását vonták maguk után, hanem román történészek szerint a román nép megosztását is.

A nemzetiség és az egyházpolitika rövid áttekintése után kerül sor a görög szertartású katolikusok nemzetiségi arányainak áttekintésére. Az áttekintésből megállapíthatjuk, hogy a magyar görög katolikusok zöme a Tisza bal partján lakik. Az adatokból láthatjuk, hogy a görög katolikus magyarság létszáma húsz év alatt megkétszereződött. Ez véleményünk szerint olyan eredmény, amely nem érhető el természetes szaporulat útján, hanem csak beolvasztással.

Valószínűsíthetjük, de bizonyítani nem tudjuk, hogy a magyar görög katolikusok túlnyomó részének ősei nem magyar ajkúak voltak.

Az értekezés következő fejezete a Küzdelem a magyar nyelvű liturgiáért és az önálló püspökségért címet viseli. A magyar liturgiáért és az önálló püspökségért folytatott küzdelem nem egyszerre kezdődött és egy darabig nem is párhuzamosan haladt egymás mellett. Sokáig úgy tűnt, hogy a magyar nyelvű liturgia megvalósítható önálló püspökség nélkül, majd egy darabig mégis úgy látszott, hogy a kettő szükségszerűen együtt jár, míg végre megvalósult a püspökség, de magyar liturgia nélkül.

A létrejött uniók központi eleme volt a keleti liturgia megtartása. Így adott esetben a liturgiát akár külön szervezeti keretek nélkül is meg lehetett őrizni (legalábbis elvileg). A püspökség viszont egyházmegye, a hívek életének, a hit gyakorlásának szervezeti kerete, melyet a püspök, mint főpásztor, teljhatalommal kormányoz isteni jogon, csak a pápának alárendelve. Kánonjogilag tehát a liturgia és egyházmegye kérdése nem feltétlenül jár együtt. Esetünkben a problémákat az okozta, hogy a magyarországi görög katolikus püspökségek alapvetően szláv, illetve román jellegűek voltak, hasonló liturgikus nyelvvél. A magyar liturgikus nyelv igénye a XIX. században vált egyre erősebbé, mely lelki igényeken túl a nemzeti öntudatra ébredéssel is összefüggésbe hozható.

Az 1843–44-es országgyűlésen a magyar görög katolikusok már szertartási könyveik államköltségen történő lefordítását és kiadását kérték. Az ország anyagi helyzetére hivatkozással azonban határozat nem született.

Az országgyűlés után viszont a magyar anyanyelvű görög katolikus hívek kérésére Leményi János fogarasi román püspök fordul az erdélyi főkormányzékén keresztül az esztergomi érsekhez a magyar liturgia érdekében, ám Kopácsy érsek a kérelmet elutasította.

A szabadságharc alatt Eötvös József kultuszminiszter a kormány nevében kötelezettséget is vállalt a megfelelő liturgikus fordítások elkészítésének anyagi támogatására. Erre azonban már nem került sor a szabadságharc bukása miatt.

Hajdúdorog egyházi és világi vezetői 1866 májusában közgyűlést tartottak városukban, ahol feliratot fogalmaztak meg I. Ferenc József királyhoz, Simor hercegprímáshoz, a főkancelláriához és az országgyűléshez. A feliratban kérték az önálló magyar püspökség felállítását az összes magyarországi magyar ajkú, görög rítusú katolikus hívő részére, vagy amennyiben ez rövid időn belül nem lehetséges, átmeneti megoldásként egy hajdúdorogi székhellyel működő vikáriátus létesítését, valamint egy Hajdúdorogon megtartandó értekezlet engedélyezését szorgalmazták a görög katolikus magyarok belső ügyeinek rendezésére. Érdemi reagálás a kérelmeket ekkor még nem követte.

1873-ban a kormány előterjesztésére a király felállította a hajdúdorogi külhelynökséget. A források alapján megállapíthatjuk, hogy a kormány a helynökséget csak azért állította fel, hogy a görög katolikus magyarok elálljanak a püspökség létrehozásának gondolatától.

1881-ben feliratot intéztek az ország vezetőihez. A feliratokat Trefort Ágoston miniszter kapta meg véleményezésre. Trefort a kérvényt uralkodói engedéllyel véleményezés céljából megküldte az ország meghatározó főpapjainak. A beérkezett vélemények közül kettő szólt a püspökség felállítására mellett öt pedig ellene. A kérdés újra lekerült a napirendről. Tekintettel azonban az egyházmegye alapítás vonatkozásában az egyházi és állami szervek szükségszerű együttműködésére és egymásrautaltságára, az állam az egyházi ellenkezésére tekintettel az ügyben tovább nem léphetett, annak ellenére sem, hogy a levéltári források szerint a kormányzat konkrét, kész tervekkel rendelkezett a püspökség felállítására.

1896-ban ismételt kérelmezték a magyar püspökség felállítását. A kérvények átadását kísérő levelezésből láthatjuk, hogy a kormány és a görög katolikus magyarok fordítva gondolkodtak. Az utóbbiak úgy gondolták, hogy az új egyházmegye püspöke kieszközli majd a magyar nyelvet. A kormány véleménye pedig az volt, hogy amíg a Szentszék nem biztosítja a magyar nyelv liturgikus használatát is, addig nincs szükség új egyházmegye alapítására. A kormány teljes mértékben tisztában volt a magyar görög katolikusok sérelmeivel és Vaszary is késznek mutatkozott megoldást találni a problémára. Javaslatát, mely szerint a bizánci liturgiában is a latin nyelvet kellene használni, a kormány elvetette ugyan, de látva a hercegprímás tenni akarását, arra kérte,

hogy tegyen puhatolózó lépéseket a Szentszéknél és ha pozitív visszajelzést kap akkor a kormány megteszi a szükséges lépéseket. Ezzel egy időben – sokak szerint református hatásra - (1896) magyar nyelvű liturgia bemutatására került sor Budapesten, amely a magyar görög katolikusokra vonta a Szentszék „haragját”. A kormány ismételten megerősítette álláspontját, hogy abban az esetben támogatja az új püspökség létrehozását, ha engedélyezésre kerül a magyar liturgia. Ez utóbbi érdekében a kormány mindent megtett, 1897-ben két memorandumban is kérte a magyar liturgia engedélyezését, amit a Szentszék mindkétszer elvetett. Ezt követően jött létre az Országos Bizottság. A Hajdúdorogi Végrehajtó Bizottsággal történt megállapodása értelmében ez a szervezet tovább folytatja a küzdelmet a magyar püspökség felállításáért. Az Országos Bizottság álláspontja az volt, hogy a magyar liturgikus nyelv törvényes bevezetése érdekében nem szükséges megbolygatni az egyházmegyék kereteit, mivel a görög katolikus híveknek nemzetiségi alapon történő elkülönítése egyházi és nemzeti szempontból egyaránt hátrányos következménnyel járna.

A magyar kormány – több érdektől vezéreltetve - 1881-től folyamatosan nyomon kísérte, támogatta a magyar görög katolikusság küzdelmét. Az e témával foglalkozó könyvek, tanulmányok számtalanszor az akkori kormányzat szemére vetik, hogy egy-egy fellángolás után nem törődött kellően az ügygel. A fejezetben talán sikerült ennek részbeni cáfolatára is rávilágítanunk.

Az egyházmegye történetével foglalkozó szakirodalomból gyakorlatilag kimarad – a budapesti parókia ügyének vázlatos ismertetésétől eltekintve - a római zarándoklat (1900) és a Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság 1910 végén beadott kérvénye közt eltelt tíz esztendőnek a bemutatása. A következő fejezetekben, az említett tíz évnek a (színfalak mögötti) történéseit szeretném bemutatni, melyek döntően hozzájárultak az egyházmegye felállításához. Külön ki kell emelnünk a korszak magyar miniszterelnökei közül Tisza Istvánt (1903-1905) aki mindvégig kiemelten támogatta a magyar görög katolikusság küzdelmeit.

A Tisza kabinet véleménye szerint a Szentszéket nem lehet álláspontjának a megváltoztatására rávenni. Ezért egyházszerkezeti téren kell lépéseket tenni. (Itt emlékeztetni kívánok az 1897-es kormányzati véleményre, amely szerint, amíg a Szentszék nem biztosítja a magyar nyelv liturgikus használatát is, addig nincs szükség új egyházmegye alapítására.

A miniszterelnök véleménye szerint a legjobb megoldás egy önálló püspökség volna, de mivel a kúria „*a magyar kívánalmak iránt igen csekély figyelmet szokott tanúsítani*”, be lehetne érni azzal is, hogy a meglévő görög katolikus püspökségek valamelyikének magyar jellegét jobban megerősítsék.

Ennek ellenére a kormány komolyan foglalkozott az egyházmegye felállításának tervével, amit támogatott a munkácsi és az eperjesi püspök is. A minisztérium bekérte az ügy kapcsán az Országos Levéltártól az erdélyi görög katolikus érsekség felállításával, majd pedig a zágrábi és kalocsai érsekségek felállításának aktáit is.

A kormány 1904-ben nagy mennyiségű magyar nyelvű bizánci szertartású liturgikus könyv kinyomtatását határozta el. Ennek forrását megjelenítette a költségvetési törvényben is. (Az ügy a politikai helyzetre való tekintettel 1905-ben ad acta tétetett a VKM rendelkezése szerint). Tisza miniszterelnök (aki mind végig szoros kapcsolatban volt Szécsen gróffal, a Monarchia szentszéki követével) nem kívánt egyéb diplomáciai lépéseket tenni e kérdésben, tervei szerint Drohobeczky körösi püspök „felhasználásával” az lenne az elérendő cél, hogy Róma a körvonalazott magyar liturgikus nyelv fejlesztését ne akadályozza meg. Szerepet kapott még Tisza terveiben a legtöbb magyar görög katolikust magába foglaló munkácsi egyházmegye püspöke, Firczak Gyula is, aki – a miniszterelnök véleménye szerint a máramarosi áttérések miatt erőteljesen rá volt szorulva a kormány jóindulatára. A fiókban maradt elképzelések szerint a román egyháztartományba munkácsi, eperjesi magyar

püspökök és kanonokok kellene. A románokat Eperjesen és Munkácson kellene javadalomhoz juttatni. A balázsfalvi érsekválasztásnál így idővel magyarbarát erők jutnának hatalomra.

A Tisza kabinet távozásával a tervezett elképzelések megvalósulása is lekerült a napirendről. Az elkövetkezendő két évben a viharos magyar belpolitikai helyzet miatt az egyházmegye ügyében semmi előrelépés nem történt. Wekerle Sándor miniszterelnökségével az akták tanúsága szerint a kormányzat ismét érdeklődést mutatott az egyházmegye és a magyar liturgia ügye iránt, azonban érdemi előrelépés nem történt.

A kormány az érdekelt területeken külön figyelmet fordított a nemzetiségi mozgalmak ellenőrzésére is. Mikor ezek a mozgalmak ismét erősödni kezdtek, akkor ismét komolyabban kezdtek foglalkozni az egyházmegye felállításának kérdésével. A fejezet zárásában említés történik a Magyar Görög Katolikusok Egyesülete és Vasvári Pál Kör megalakulásáról, a budapesti parókiáról és ehhez kapcsolódóan a fővárosi görög katolikus hívek hovatarozásáról.

A következő fejezet címe: Az egyházmegye felállításának és megszervezésének a problémái. A görög katolikus magyarok megtették az utat egyházmegyéjük megalapításának küszöbéig. Ezért a célért feladták – legalább időlegesen – a nemzeti nyelvű liturgia iránti igényüket, noha a küzdelem elsődlegesen e cél érdekében indult meg. Ennek elérése azonban az adott időszakban olyan kánonjogi problémákba ütközött, amelyek megoldásában a kormányzat sem tudott megfelelő segítséget nyújtani. Annak a gondolatnak az elfogadásával azonban, hogy először az önálló püspökség felállítására kerüljön sor, az ügy a kánonjogi vetület mellett erőteljesen a magyar közjog síkjára is terelődött, ahol a világi hatalom már hathatós segítséget tudott nyújtani. Valószínűleg ezzel vetett számot a kultuskormányzat is, amikor elgondolkozott korábbi álláspontja feladásán. Az érdemi egyházi és közjogi kérdések azonban az egyházmegye felállításával, a püspök kinevezésével és a püspökség megszervezésével kapcsolatban merültek fel, a dolgozatban ezeket próbáltuk bemutatni, értelmezni, természetesen nem megfeledkezve a történelmi környezetről sem, hiszen ennek általában igen jelentős szerepe van a hasonló kérdések megválaszolásánál.

Az Országos Bizottság és a Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság 1910 végén együtt kérte a kormányt, hogy hozzon elvi határozatot a püspökség felállításáról. A felterjesztésnek nem lett eredménye, mert a kormány ismét visszatért ahhoz az 1896-ban hozott döntéséhez, mely szerint az egyházmegye felállításának előfeltétele a magyar liturgikus nyelv engedélyezése.

A kormány az 1911-ben történt főrendi-házi vita után végül magáévá tette a fenti álláspontot. Az események pozitív változása azonban megosztotta a magyar görög katolikusokat. Egy részük (ruszin származásúak) attól tartott, hogy azok az egyházközségek, amelyek nem kerülnek be az új püspökségbe, oroszként kerülnének elkönyvelésre. Egyesek egy görög katolikus érsekségben látnák a probléma megoldását. Tovább súlyosbította a megosztottságot az a tény, hogy az egyházmegye felállítására csak elvi szándék volt, de már két egyházmegyei központ került szóba.

A rendelkezésre álló adatok alapján utólag már nem lehet meg állapítani, mi volt a döntő ok, amely a kormányt végül is arra készítette, hogy az álláspontját megváltoztassa. Tény azonban, hogy Khuen-Héderváry miniszterelnök és Zichy kultuszminiszter közbenjárt az uralkodónál az egyházmegye létesítése érdekében, aki erre ígéretet is tett. Tekintettel arra, hogy a főkegyúri jog szerint ez az uralkodó jogosítványa, az önálló püspökség létesítésének egyik alapvető akadálya elhárult. A pápa is késznek mutatkozott az új püspökség létrehozására.

A Püspöki Kar a kérdést az 1911. november 9-10-i ülésén tárgyalta. Az ülés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a püspökség létrehozását mind a Szentszék, mind pedig a király támogatta, felállításának költségeit a magyar állam állja. A püspökség ügyének szentszéki előterjesztését és a nunciussal való tárgyalást a primás betegsége miatt Csernoch János kalocsai érsek végezte a püspöki kar megbízásából. Csernoch egyébként azon a véleményen volt, hogy még a püspökség felállítása előtt meg kell állapítani a liturgia nyelvét. A püspökkari konferencián a román püspökök nem emeltek kifogást a püspökség ellen.

Ezt követően bemutatásra kerülnek a kormány és az egyház tárgyalásai valamint a román diplomáciának az egyházmegye felállítása elleni erőteljes szentszéki törekvései. A magyar nyelvű szakirodalom eddig csak Ferenc Ferdinánd trónörökös tevékenységét domborította ki e téren, értekezésünkben igyekszünk rávilágítani arra, hogy legalább ilyen fontos szerepe volt e kérdésben a bukaresti érseknek. A közölt naplórészletekből kiderül, hogy hogyan vélekedett az új egyházmegyéről, a magyarságról a pápa, a román király s számos szentszéki főtisztviselő.

Miután az egyházmegye felállításának szentszéki feltételét – nem lehet magyar a liturgikus nyelv – elfogadta a kormány, megnyílt az út a püspökség felállításához, amely 215. 500 hívének 85%-a magyar anyanyelvű volt. A nem magyar anyanyelvűek közül is csak 8000-en nem tudtak magyarul. Az egyházmegyén kívül maradt viszont 120. 000 magyar ajkú hívő.

A következő fejezet címe: A hajdúdorogi egyházmegye felállítása. I. Ferenc József, Magyarország királya főkegyúri jogával élve 1912. május 6-án megalapította a hajdúdorogi egyházmegyét, és X. Pius pápa pedig az 1912. június 8-án kiadott „Christifideles Graeci” bullával kanonizálta az uralkodó által megalapított püspökséget. A fejezetben először ismertetésre kerülnek egy egyházmegye felállításának kánonjogi feltételei, majd pedig az alapító bulla kerül bemutatásra.

Az ezt követő fejezet címe: A bulla kiadása és a végrehajtási dekrétum kiadása között eltelt időszak eseményei. A fejezetben bemutatásra kerültek a sajtótámadások az új püspökség, a Szentszék, ill. a román görög katolikus püspökök ellen, valamint a bécsi eucharisztikus kongresszuson tartózkodó román püspökök tiltakozásai ill. a trónörökös és Radu Demeter püspök egyéb, egyházmegye ellen irányuló tevékenysége. Időközben a magyar kormánnyal folytatott tárgyalások után Raphael Scapinelli nuncius 1912. november 17-én kiadta a bulla végrehajtására vonatkozó dekrétumot. Az egyházmegye iránti tiltakozások tovább folytatódtak. 1912. december 1-én Szatmáron tizennégy lelkész, december 6-án pedig Nagybányán négy egyházközség hívei tartottak tiltakozó gyűlést melyen a résztvevők kijelentették, hogy egyházközségeiket továbbra is a nagyvárad és a szamosújvári püspökséghez tartozónak tekintik, tehát nem ismerik el az új egyházmegyéhez történő csatolásukat. Részletes bemutatásra kerül az ügy kapcsán az egyházi és világi hatóságok tevékenysége. A megkezdett állami eljárások végül nem fejeződtek be Miklósy püspök közbenjárásának köszönhetően.

A következő fejezet az egyházmegye székhelyének kérdését veszi górcső alá. Az Alapító Bulla megnevezte ugyan az egyházmegye székhelyétnek Hajdúdorogot, de már a kezdetektől fogva látszott, hogy az alkalmatlan a püspöki székhely betöltésére. A fejezetben bemutatásra kerül a püspöki székhelyért ringbe szálló városok versengését, a magyar görög katolikusok székhely miatt történő megosztottságát, valamint részletesen ismertetésre kerül történik a debreceni református egyháznak a püspöki székhelyről alkotott véleménye - s

ennek következtében fellépő megosztottsága, illetve az a polémia mely görög katolikusok és reformátusok között folyt a püspökség ill. a püspökség székhelyének ügyében.

Az utolsó fejezet címe: A püspöki kinevezéstől az egyházmegye szétdarabolásáig. A fejezet első részében bemutatom a püspöki kinevezés szükséges feltételeit, a kinevezés aktusát, valamint választ keresek arra, hogy Miklósy püspök miért húzta ilyen sokáig felszentelését. A következő rész a debreceni merénylet részleteit tárja fel, bemutatva a merényletet, a temetést, a részvétnyilvánításokat és az eredménytelen nyomozás menetét. Az egyházmegye törvénybe iktatásának bemutatása után az egyházmegyei hivatalok kiépítését ismertettem Papp Antal kormányzó és Miklósy István püspök alatt E részben kerül tárgyalásra a székelyföldi külhelynökség létrehozása. A fejezetből kiderül, hogy nem csak a püspöki székhelyért volt versengés a városok között, hanem a külhelynökség székhelyéért is. Az előző fejezetekben ismertetésre kerültek az alapító bulla kiadását, illetve annak végrehajtását meggátolni kívánó mozgalmak, események. E részben az alapító bulla módosítását célzó román szentszéki és bécsi törekvések kerültek bemutatásra, valamint az erre adott magyar kormányzati és egyházi válaszok. A budapesti parókia problémáinak áttekintése után, az egyházmegye életét bemutató fejezet tárgyalása következik. Bemutatásra kerülnek az egyházmegye gondjai: a papság nem ismerte egymást, hiszen több egyházmegyéből lettek inkardinálva, valamint az egyházmegye a kezdetektől fogva anyagi gondokkal küzdött, jövedelmei igen csekélyek voltak. Csupán az 1920-as Nagyatádi-Szabó István féle földreform-törvény keretében jutott a hajdúdorogi püspökség nagyobb földterülethez. Az egyházmegyét igen érzékenyen érintették a háborús események. A háború eseményeinek hatására egyre inkább növekedett a skizmatikus mozgalom főleg a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben. A kormány bizalmatlanul viseltetett a görög katolikusok iránt. Tömegével folytak a görög katolikus hívek – köztük magyarok – ellen is a hűtlenségi perek. A hadsereg egy nagyobb tanulmányt tervezett a monarchia nemzetiségeiről és azok háború előtti és alatti magatartásáról. E tanulmányhoz a belügyminiszter kérésére a Vallás-, és Közoktatásügyi minisztérium kérdést intézett a hercegprímáshoz, a rutén főpapság és papság személyi adatairól, megbízhatóságáról és arról, hogy hol végezte iskoláit. A hercegprímás Papp és Novák püspököket minden tekintetben magyarnak és megbízhatónak tartotta. Miklósy püspökről is adatokat kellett szolgáltatnia. A hercegprímás, akinek ez az egész dolog nem tetszett, erről így írt: *„Miklósy István hajdúdorogi püspök pedig nemcsak magyar, hanem a magyar híveknek főpásztora is.”* 1918. október 23-án IV. Károly király a Debreceni Tudományegyetem új épületének a felavatására Debrecenbe érkezett. Miklósy püspök nem kapott meghívót a fogadásra. A kabinetiroda ugyan intézkedett az ügyben, de a debreceni városi vezetőség csak annyit akart megengedni, hogy csendes tagként vegyen részt a gr. Széchenyi Miklós nagyváradi latin püspök által vezetett közös katolikus küldöttségben. A helyszínen sikerült Miklósynak kiharcolna, hogy külön küldöttség élén üdvözlje a királyt. Az őszirózsás forradalom alatt Miklósy körlevélben hívta fel a papságot és a híveket a népkormány elismerésére és a helyi néptanácsokban való részvételre. A kormány politikai okokból kiemelten akarta kezelni a görög katolikus egyházakat, ezért több, anyagi és egyházkormányzati tárgyalást folytatott velük. Felmerült egy új görög katolikus érsekség létesítésének a terve is. A világháborút lezáró békekötések során az egyházmegyét nagyon súlyos veszteségek érték. Miklósy püspök 1920 április 19-én a Szentszékhez fordult, kérte, hogy a Magyarország területén maradjon, valamint az országhoz ezután visszakérülő hajdúdorogi egyházmegyes parókiákat rendelje újra joghatósága alá. A püspök azonban Róma válaszát nem várta meg és a parókiák kormányzását újra átvette. A hajdúdorogi egyházmegye 163

parókiájából mindössze 82 parókia maradt, ennek következtében társadalmi helyzete is jelentősen megváltozott és teljesen új problémákkal kellett szembenéznie az egyházmegyének.

IV. Publikációk:

Egy genealógiai könyvbemutatóról. In: Turul. (A Magyar Történelmi Társulat, A Magyar Országos Levéltár és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). Budapest. Hetvenedik Kötet 1997/1-2. füzet. 53 –54.

Vexillológiai nap. In: Turul. (A Magyar Történelmi Társulat, A Magyar Országos Levéltár és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). Budapest. Hetvenedik kötet. 1997/3-4. füzet. 114 – 115.

A numizmatika és a társadalomtudományok. In: Turul. (A Magyar Történelmi Társulat, A Magyar Országos Levéltár és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). Budapest. Hetvenegyedik kötet 1998/1-2. füzet. 44 – 45.

Székhelykérdés egy merénylet árnyékában. In: KÚT II. évf. 2 sz. 2003. Szerk: Horn Ildikó. AZ ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Kiadványa. 84 – 101.

A hajdúdorogi egyházmegye felállítása ellen irányuló bel -és külföldi tevékenységek. KÚT II.évf 3-4 sz. Szerk: Horn Ildikó. AZ ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Kiadványa. 34 – 49.

A pest-budai és budapesti konventek és zsinatok. In: Reformátusok Budapesten. Szerk: Kósa László. Budapest, 2006. Argumentum – ELTE Művelődéstörténeti Tanszék. 275-299.

Az 1934. évi budapesti országos református kiállítás. In: Reformátusok Budapesten. Szerk: Kósa László. Budapest, 2006. Argumentum – ELTE Művelődéstörténeti Tanszék. 1179-1197